

Recenzie

Innovation, Inclusion and Integration. From Transition to Convergence in Eastern Europe and the Former Soviet Union¹

World Bank, 2008, 142 s.

Svetová banka hodnotí transformačné a konvergenčné procesy v postkomunistickom bloku: „Úloha splnená“.

Svetová banka sídliaca v americkom Washingtone srší optimizmom. Nedávno publikovala správu o transformácii a konvergencii vo východnej Európe a bývalom Sovietskom zväze, ktorú pomenovala *Inovácia, inklúzia a integrácia*. Pred prečítaním správy by sme sa mohli nazdať, že tieto tri módne slovíčka naznačujú vzdialený cieľ, ku ktorému by mali dané krajiny smerovať. Avšak samotné čítanie správy vyvoláva skôr dojem, že postkomunistické štáty sú už skoro v tomto celi, alebo sú prinajmenšom na dobrej ceste k jeho dosiahnutiu.

Publikácia *Inovácia, inklúzia a integrácia* nie je celkom nová – čerpá zo šiestich regionálnych štúdií, ktoré Svetová banka vydala v priebehu posledných niekoľkých rokov. Recenzovaná správa by mala byť ich „súhrnom a vyvrcholením“. Tematicky štúdie pokrývajú celé spektrum okruhov, ako je napr. rast produktivity, zvýšenie počtu pracovných príležitostí, obchod a integrácia, migrácia a zásielky emigrantov späť do vlasti (remitancie), chudoba a nerovnosť či starnutie obyvateľstva. Každá zo spomínaných oblastí je v postkomunistickom regióne páľčivá a všetky – rovnako ako všetky štúdie – by si zaslúžili osobitnú pozornosť. Tento článok sa však zameria iba na vybrané témy a pokúsi sa o všeobecný komentár k recenzovanej správe. Dôvodom, prečo je dôležité hlbšie rozobrať práve túto správu, je jej ambícia zhrnúť jednu kapitolu histórie a spraviť bodku za prechodom od komunizmu ku kapitalizmu.

Ako v prípade hociktorej inej oficiálnej publikácie Svetovej banky aj táto správa obsahuje štandardné upozornenie, že jej obsah nemusí vyjadrovať postoj samotnej inštitúcie². Avšak konkrétne ohľadom tejto správy môže vedenie banky spávať pokojne. Filozofia publikácie je v súlade s dlhodobým pôsobením tejto inštitúcie – je to filozofia priority hospodárskeho rastu. Niektoré pasáže v správe znejú až nábožensky, resp. ideologicky a hovoria za

¹ World Bank (2008): *Innovation, inclusion and integration. From Transition to Convergence in Eastern Europe and the Former Soviet Union*.
http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1214317074726/Innovation_Inclusion_Integration_Full_Report.pdf

² To je samozrejme pochopiteľné – Svetová banka sa nechce podpísať pod neočakávané závery, ktoré by podryli jej autoritu a legitimosť. Takúto prekérnu situáciu jej spôsobili v minulosti napr. špičkoví výskumníci Joseph Stiglitz a Branko Milanovic.

všetko: „rast produktivity, jediná cesta k trvalej prosperite...“. V tomto smere – a napriek svojmu poslaniu znižovať chudobu a podporovať rozvoj, napriek názvu prvej časti správy *Inovácia*, napriek istým posunom v oblastiach transparentnosti, prístupu k MVO, rétorike a iným neškodným veciam – sa banka neposunula ani o milimeter vpred a autori štúdie sa pevne držia hospodárskeho rastu ako nenapadnuteľnej priority.

Dokonca aj v napĺňaní deklarovaného poslania Svetovej banky, ktorým je svet bez chudoby, je recept predpísaný autormi štúdie celkom jasný – hospodársky rast bez prívlastkov. Ťažko spochybniť, že na uspokojenie potrieb chudobných treba produkciu, a teda že z tohto hľadiska bude pravdepodobne dobrý aj jej rast. Neplatí to však vôbec automaticky – dôležitá je kvalita a distribúcia bohatstva, a preto práve prívlastky hospodárskeho rastu. Napriek tomu hrubý štatistický rast produktivity ako „hlavný faktor znižovania chudoby“ spolu s meraním chudoby len na základe príjmu tvoria dva axiomatické piliere redukcionistického prístupu k chudobe v podaní Svetovej banky. S takýmto prístupom môžu autori hrdo vyhlásiť, že 50 miliónov ľudí – zo 400 miliónov v celom regióne – sa medzi rokmi 1999 a 2006 dostalo z absolútnej chudoby.

Najzaujímavejším pozorovaním výskumníkov banky je, že tento úspech sa podaril bez toho, že by sa výrazne zvýšila zamestnanosť. Ako to bolo možné? Štúdia sa odvoláva na tzv. efekt presakovania (*trickle-down effect*)³ a jej autori zároveň veria v štedrosť verejných a súkromných prevodov. V prípade verejných transferov tvrdia, že „sociálne dávky pokrývajú chudobných celkom dobre“, pričom toto tvrdenie odôvodňujú skutočnosťou, že „takmer všetci chudobní dostávajú nejakú formu sociálnej dávky“. (s. 94) Pokiaľ ide o súkromné transfery, zásielky emigrantov späť do vlasti (remitancie), tieto sú identifikované ako kľúčový nástroj externého financovania znižovania chudoby.

Teraz si na chvíľu zafantazírujme a predstavme si, že bohatstvo skutočne masívne presakuje k chudobe, že sociálne dávky sú v postkomunistických krajinách naozaj štedré a že zásielky emigrantov späť do vlasti sa dajú chápať ako pozitívny a nie negatívny jav (keďže ľudia emigrujú kvôli nedostatku príležitostí doma). Môžeme byť so závermi štúdie Svetovej banky spokojní? Asi ťažko. Metodológia odhadovania chudoby z dielne banky je dlhodobým terčom kritiky z rôznych uhlov a z rôznych dôvodov⁴. Publikovanie tejto správy nič na veci nemení. Iba si zrekapitulujme hlavné argumenty – fixácia na kvantitatívne údaje, najmä na príjem; nedostatočnosť a medzinárodná nepo-

³ Podľa teórie *trickle-down economics* rast bohatstva horných vrstiev automaticky znamená aj jeho nepriame šírenie („presakovanie“) k nižším vrstvám.

⁴ Pozri napr. krátku aktuálnu publikáciu organizácie UNDP International Poverty Centre s názvom *The New Global Poverty Estimates – Digging Deeper into a Hole*, dostupnú na stránke: <http://www.undp-povertycentre.org/pub/IPCOnePager65.pdf>

rovnáateľnosť Svetovou bankou konštruovanej hranice chudoby. Neochota autorov pracovať s relatívnymi indexmi chudoby, vyhľadávať a použiť kvalitatívne údaje z prieskumov domácností, pripustiť subjektívne aspekty chudoby a pod., to všetko brzdi banku kdesi v 80. rokoch. A dva veľmi všeobecné odseky na tému „blahobyť v období transformácie“ (s. 96) tento fakt nijako nemôžu zmeniť.

Ani po prechode z časti správy nazvanej *Inklúzia* do časti *Integrácia* nemožno prehliadnuť ten istý optimistický tón. Správa podrobne analyzuje a klasifikuje transformujúce sa krajiny napríklad z hľadiska faktorového zloženia či povahy ich obchodu. Autori žasnú nad tým, že transformujúce sa krajiny sa ostatným krajinám podobajú vo svojom vzťahu k medzinárodnému obchodu. Podľa nich „je táto reintegrácia do svetového hospodárstva v období menej než pätnásť rokov od začiatku transformácie pozoruhodná“. (s. 109) To bezpochyby je.

Čo však správe chýba, je analýza – alebo prinajmenšom spomenutie – vzťahu medzi transformujúcimi sa krajinami a zvyškom sveta. Konštatovať, že skúmané krajiny sú normálne integrované a klasifikovať ich podľa vybraných kritérií do podskupín v rámci tejto jednej skupiny síce môže byť správne, ale určite to nestačí. Chýbajúca a prinajmenšom rovnako významná časť mozaiky spočíva v odpovedi na otázku: aká je povaha tejto integrácie? A tu asi treba skonštatovať, že aj transformujúce sa krajiny s najväčšou výkonnosťou sú často totálne závislé od vyspelejších svetových ekonomík⁵. Bohužiaľ, túto podstatnú skutočnosť výskumníci Svetovej banky vo svojej správe prehliadajú.

No a nakoniec sa autori k trom častiam správy – *Inovácia*, *Inklúzia* a *Integrácia* – rozhodli pridať aj časť štvrtú. Tá pokrýva oblasť demografických zmien v regióne, ktoré vo svojom trendovom jazyku banka označuje za *Tretiu transformáciu*, čo je tiež názov poslednej časti správy. Táto krátka dodatočná časť je veľmi zaujímavá a dôležitá ani nie tak preto, čo sa v nej píše, ale preto, o čom mlčí.

Hoci sa spomínaná časť správy pochopiteľne venuje dôchodkom a dôchodkovým systémom, nenájdeme v nej čo i len zmienku o fundamentálnych dôchodkových reformách, ktoré mnohé z transformujúcich sa krajín zaviedli práve pod ideologickou taktovkou Svetovej banky. Pre zavedenie súkromného predfinancovaného piliera (inými slovami čiastočnú privatizáciu dôchodkov) – ktoré sa ešte nie tak celkom dávno prezentovalo ako vlajková loď balíčka politických odporúčaní postkomunistickým krajinám – sa v recenzovanej správe nenašlo miesto. A ak budeme hľadať odkaz na kľúčovú publikáciu Svetovej banky v tejto oblasti *Ako odvrátiť starobnú krízu*, publikovanú v roku 1994, v robustnom zozname citovanej literatúry ju jednoducho nenájdeme.

⁵ Túto situáciu dobre pomenúva koncept tzv. pasívnej extraverzie – čiže závislosti od dovozu kapitálu, tovarov či technológií.

Prečo je to tak – je to preto, že Svetová banka je príliš skromná a nespomína nič, čo sa ešte pred niekoľkými rokmi predávalo ako magické riešenie demografických problémov, alebo autori správy takticky mlčia o tom, čo sa prestalo vnímať tak entuziasticky hneď po uvedení do praxe?

Na záver sa žiada zhrnúť, že recenzovaná správa je po analytickej stránke skutočne kvalitná a komplexná. Avšak jej užitočnosť nespočíva ani tak v hodnotení postkomunistickej transformácie ako skôr v tom, že dokonale odhaľuje predstavy Svetovej banky o tomto procese a jej angažovanie sa v ňom. Prvá časť správy s názvom *Inovácia* v zásade nie je príliš inovatívna – iba okresáva a opakuje desaťročia omieľaný argument, že ekonomický rast je všeliek. Druhá časť *Inklúzia* veľmi zaostáva za deklarovaným poslaním Svetovej banky bojovať proti chudobe, a to nielen preto, že je metodologicky pochybná. Tretia časť pomenovaná *Integrácia* je obmedzená vo svojom zábere a opomína skúmanie povahy vzťahov medzi transformujúcimi sa krajinami a zvyškom sveta. No a posledná časť o demografických zmenách *Tretia transformácia* trpí pozoruhodnou amnéziou a nenadväzuje na doterajší prístup Svetovej banky k tejto problematike.

Po tom všetkom už nie je až také ťažké pochopiť, prečo je správa písaná tak optimisticky – je totiž viac o perspektíve Svetovej banky než o skutočnosti transformujúcich sa krajín. Je takou optimistickou preto, že snahu „zhrnúť a kulminovať“ jednu kapitolu dejinného vývoja vynakladá inštitúcia, ktorá tento vývoj nielen pozorovala, ale sa na jeho smerovaní aktívne podieľala.

Ivan Lesay